

ZENBAIT IRAIN-HITZEN ERABILERA. DEKLINABIDE-KASU HAUTSIAK

Juan Joxe Zubiri eta Patxi Salaberri

NUP

1. Aztertutako irain-hitzak

Irain-hitzekin handik eta hemendik lardaskan genbiltzala konturatu ginen zenbait birao-hitz berezi samarrak zirela erabileraren aldetik eta hauen berri ematea komenigarria izanen litzatekeela. Horretarako, egokiena zein irain-hitz diren eta nola erabiltzen diren argitzea dela gogoratu zaigu. Ondoko hauek dira, hain zuzen ere, aipatu nahi ditugun hitz horiek: *arraio*, *deabru*, *demontre(s)*, *kristo*, *mirakulu*, *ostia(s)*, *ostra(s)* eta *puñeta(s)*. Hauei buruz ondorengo puntuari xehetasun gehiago emanen baditugu ere azal ditzagun, irazean bederik, banan-banan.

Arraio

Oso interjekzio arrunta da; harridura eta haserrea adieraz ditzake. Gehienetan esaldiaren hasieran kokatzen da bakarrik agertzen denean; horrelakoetan aukeran erabiltzen da artikulua (cf. *arraio!*, *arraioa!*), bestelakoetan edozein izenordain galdetzaileraren ondotik joaten da artikulurik gabe, jakina (cf. *zer arraio*, *nor arraio*, *non arraio...*).

Demontre(s)

Interjekzio hau *arraio*-ren parekoa edo kidea da; bi aldaera daude: bata bukaerako *-s*-rekin eta bestea *-s*-rik gabe. Erabilera dela eta, *arraio*-ren testuinguru berberetan aurki dezakegu.

Deabru

Artikularekin edo gabe erabil daiteke interjekzioa denean. Orokorra den arren, iparraldean gehiago erabiltzen da, bereziki galdetzaileekin batera doanean (cf. *zer deabru*, *nondik deabru...*). Azken erabilera hau dela eta, esanahiaren aldetik *kristo*-ren paretsukoa da.

Kristo

Badirudi *arraio* eta *demontre(s)* hitzek baino indar gehiago ematen diola esaldiari honako honek, edo bestela esan, gogorxeagoa suertatzen dela. Aldaeren artean *krixto* eta *rekristo/rekrixto* aurki daitezke. Esaldiaren hasieran, bukaeran eta edozein galdetzaileraren ondotik joaten da; harridura edota haserrea adierazten du. *Arraio* eta tankerakoen zentzua izaten du.

Mirakulu

Iparraldean, galde hitzekin erabiltzen denean *arraio*, *deabru* eta besteen esanahia hartzen du (cf. *zer mirakulu egiten duzue zuek hemen, tenore honetan?, norat mirakulu doa hori?...*).

Ostia(s)

Harridurazko interjekzioetako erabil daiteke. Aldaera dexente daude: *ostia*, *ostias*, *ortzia*, *laostia*, *reostia*, *larreostia*, *ostiabiri*, *laostiabiri*, *ostiakopon*, *laostiakopon*... Oro har, *arraio*, *kristo* edo tankerakoen sinonimoa izaten da, baina aurkezten ditugun hitzetan gogorrena izanen da segur aski. Bestalde, edozein galdetzailerekin azaltzen da; orduan, *ostia* aldaera da erabiliena (cf. *zer ostia, non ostia...*).

Ostra(s)

Aurrekoaren kide leuna da; hotsen antzekotasunagatik erabilia ziurrenik. Honek ere hainbat aldaera baditu; erabilienak: *ostra*, *ostras*, *laotra*, *laostrabiri*... Galdetzailerekin ere erabiltzen da (cf. *zein ostra, non ostra...*).

Puñeta(s)

Interjekzioetako erabiltzen denean aurrekoen antzekoa da, ez *ostia* bezain gogorra. Itxuraz desberdinak diren formak aurkitzen dira: *puñeta*, *puñetas*, *lapuñeta*; eta honen aldaera gogorragotzat har ditzakegu beste honako hauek ere: *puta*, *putas*, *reputa*, *reputas*, *laputa*... Galdetzailerekin batera ageri den arren, ez da hain usu—aipatutako beste irain hitzak bezain usu—erabiltzen (cf. *non puñeta(s) sartu ote da?*).

Ikusi dugun bezala, denak sinonimoak dira eta antzetsuko erabilera dute (bestelako desberdintasunak eta berezitasunak aurreraxeago azalduko ditugu). Hauen artean, batzuk Iparraldean gehiago—edo bereziki Iparraldean—erabiltzen dira, hala nola *deabru* eta *mirakulu*; beste batzuk berriz maizago hegoaldean: *ostia(s)*, *ostra(s)*, *puñeta(s)*; eta beste batzuk bai batean eta bai bestean: *arraio*, *kristo* (azken hau urriago Iparraldean).

Irain-hitz hauen gogortasun-mailari gagozkiola, esan behar da gogorrenak *ostia(s)* eta ondoren *puñeta(s)*, ordena honetan, izanen direla segur aski; gero, *kristo*, *deabru* eta *ostra(s)* paretsuan ezarriko genituzke, eta azkenik, arinenak, *arraio*, *mirakulu* eta *demonstre* izanen lirarteke.

2. Erabilera

Esan daiteke, oro har, hitz hauen erabilera dela eta, testuinguru berdintsuetan ibiltzen direla. Interjekzioetat, harridura edota haserrea adierazteko, erabiltzen direnean esaldiaren hasieran edo bukaeran kokatu ohi dira (cf. *arraioa, hori indarra!*). Aipatu bezala, edozein galdetzaileren ondotik ere joan daitezke (cf. *zer arraio gertatzen da hemen!*). Orain arte ez badugu esan ere, izenondotako agertzen da (cf. *neska arraio hau zer ari da!*), bai eta beste izenondo batzuen indargarritako ere (cf. *arraio zorrizua!*).

Aipatu ditugun “irain-hitz” hauen antzekotasunak aipatu ondoren, esan behar da desberdinasunak ere badirela, bereziki izenlaguntzat ibil daitezkeen edo ez kontuan hartzen badugu. Ondoan agertzen ditugu xehetasun eta adibide gehiagorekin aipatutako erabilera guztiak. Adibide gehienak Salaberri & Zubiri (2007) lanetik hartuak dira ia beti.

2.1. Harriduretan

Askotan harridura, txundidura, mirespena, haserrea, errabia, sumina, amorrua, ezustea, ustekabea, beldurra, ikara, e.a. agertzeko erabiltzen dira. Gehienetan esaldia-
ren hasieran azaltzen dira, nahiz eta zenbaitetan bukaeran ere koka daitezkeen:

- *Arraioa!*, nonbait ere dirua bazegok!
- *Kristo*, non sartu haiz!
- *Ostia*, a zer eskapada egin duena kotxe horrek!
- *Ostias*, hori zanpatekoa!
- *Ostia!*, kasu egin ezak non sartzen haizen!
- *Ostra*, hori belozidadea hartu du!
- *Ostras!*, zer kasketakoa hartu duen!
- *Lapuñeta*, hau hemengo nahasmena; ez dakit nondik hasi!
- *Lapuñeta*, orain agertu behar huen hik ere!
- «Baina gure aitona haserre: “*Puñetas*, nik ahariak zuri salduta nola joan behar dut orain Lekumberrira!”» (Perurena 1996: 264).
- *Laputa!* Ez duk hori berehala bukatzekoa!
- *Ederra egin diagu orain! Laputa!*
- *Laputa*, zer suertea duen alu horrek!
- *Laputa*, hi! Horiek lanak egin dituzue!
- *Reputa!* Ez zian lehenago erraten ahal?
- *Larreostia!* Nola egin daiteke lana hain gaizki?
- *Reostia!* Zenbat aldiz errepikatu behar zaik gauza bera?

2.2. Izenondoa

Aipatu ditugun “irain-hitz” horien artean zenbait (cf. *arraio*, *ostia*, *deabru*, esaterako) izen baten arrimuan jartzen dira. Noizik behin izenaren ezker aldean ere azaltzen da (cf. *arraio mutilak*):

- *Hau arraioa!*
- *Kaka arraioa*, egon hadi isilik!
- *Orain ere hor zegok saltsero arraioa!*
- *Neska arraio honek* ez baitit gauza onik egiten!
- *Arraio mutilak!*, hau ere badiagu!
- *Pakea emazu, asto arraioa!* (Larzabal 1991: 279)
- *Ikusten al duzu ume deabru horien egitekoa?*
- *Nundik demuntre ezagutzen ahal nu asto debru horrek?* (Manezaundi 1990: 58)
- *Ikusi orduko pentsatu nuen, sorgin debru bat bezala* (Duny-Pétré 1996: 160)
- *Andre debrusa;* zer den haatik! Jaun ona duela berak erraiten eta halere beti mokoka hari behar (Larzabal 1991: 21)

- *Emazte deabrua!* Honek nahi dituen guziak beti egin behar! (Larzabal 1991: 102)
- Bertzerik ezin eginez, ene buruarekin ari nintzen balinba muthurraren gainerat azkenean zapart eginen ziotela *tresna deabruak*. (Saint-Pierre “Antsuberro” 1998: 211)
- *Sar, sar...* *Emazte demontria*, tira zazu zuzen! (Larzabal 1991: 102)
- *Gizon ostia horrek* egitekoa ez da handia!
- *Kaka ostia bat* eginen dik horrek!
- Errekaldeko Inaxio? *Larreostia* duk hura!
- *Mutiko ostra hori* non sartu ote da?
- *Gizon puta hori* ibiliko da, bai, hor tartean!

2.3. Galdetzaileekin batera

Edozein izenordain galdetzaileraren ondoren ager daitezke. Puntu hau korapilatsu samarra denez, zehaztasun gehiago emanen ditugu 3. atalean; oraingoz behintzat, derragan *zer*, *zein*, *nor*, *nola* eta *non* bezalako galdetzaileekin azal dakizkigukeela:

- *Zer arraio* egin duk?
- *Zer arraio* pasatzen da hemen?
- Baina, *nola arraio* esan behar diat horra ez joateko!
- Baina, *zer arraio* duk hau!
- *Ze arraio!* Nork eztu noizean bein astakeriren bat egiten? (Agirre, T. 1966: 94)
- *Zer arraio* ote dute emakume sorgin oiek? (Salaberria 1997: 14)
- *Zer deabru* sartu zaio begian?
- *Ze deurru* pasten da hemen? (Kamino & Salaberri 2007: 49)
- *Ze mila deurru* pasten da hemen? (Kamino & Salaberri 2007: 49)
- Bainan *zer debru* sarthu zaiote buru kaskoan holako harrigarriko itzulipurdia egiteko? (Manezaundi 1990: 220)
- Aluita halakoa! *Zer demontre* nahiko ote dik orain burlontzi zikin horrek?
- *Non demontre* sartu ote ditut nik giltzak?
- *Non demontres* ote dago?
- *Zer demontre!* Goazemak!
- *Zer demontre* egiten duk hemen?
- *Zer demontre* pasatzen da hemen?
- *Ze demontre!* Fuera bizarrez! Zabaletan etzan bear biboterik (Agirre 1966: 110),
- *Ze demuntre* othe zuten sakien barnian (...) ? (Manezaundi 1990: 61),
- Eta gutizia hortarik kotsatuak erabaki zuten lauek hek ere, *zer demuntre*, behar zutela gorphutzari eman eskatzen zuen inharroste eta bozkarioa (Manezaundi 1990: 337),
- *Eta Batan delako hori, zein kristo* ote zen?
- *Sei familia* etortzen dituk; ez zekiat *zer kristo* aritzen diren!
- *Nola kristo* ailegatu ote da hori hona!
- *Ez da ezaqun krixtorik. Nun mirakulu dire?* (Saint Pierre “Antsuberro” 1998: 59)
- *Nola mirakulu* ezagut badutenetz, azalean edo barnean makur zerbait? (Etxepare medikua 1985: 229)

- *Ez da ezagun krixtorik. Nun mirakulu dire?* (Saint Pierre “Antsuberro” 1998: 59)
- *Nola mirakulu ginauzkan otso, holako bildots maitagarriak?* (Saint-Pierre “Antsuberro” 1998: 103)
- *Nola mirakulu ezagut badutenetz, azalean edo barnean makur zerbait?* (Etxepare medikua 1985: 229)
- *Zer ostia pasatu da hemen?*
- *Zer ostias ari haiz hor bustitzen? Hator hona lehorra, deabru zozokapelua!*
- *Zer puñetas egiten duk hik hemen inori ere ezer esan gabe?*
- *Zer puñeta ari da hori hemen!*

2.4. Indargarriak

Arlo honetan esan behar da sakreei indar gehiago emateko badaudela hainbat baliabide: ahotsa nabarmen goitza, entonazioa markatzea, azentu desberdina ematea, hainbat partikula errepikatzea, sakreak elkarren ondoan metatzea...

Hemen *indargarri* ondoko izen edo izenondoari indar handiagoa emateko edo adierazkortasun maila handitzeko erabiltzen den hitzari esaten diogu (cf. *alantako*, *alena*...). Badakigu zenbaitetan ez dela erraza bereiztea izenondo metatze hutsa den (eta horren ondorioz adierazkortasun zama hori areagotzen den) edo ondoko izenkia indartzeko baliabide beregaintzat har daitekeen. Guk bigarren aukera honen alde egingen dugu aipagai ditugun zenbait irain-hitzetan. Hona ale batzuk erakusgarritako:

- *Arraio zikina, hor hago!*
- *Halako etxeko jauna begira egoki eta esan omen zion: Arraio aztal zikina!* bahunen bai beharra!
- *Arraio alua, hirekin ez zegok fidatzerik!*
- *Arraio astoputz halakoa! Zer uste duk, hiri kasu egingen diala? Egon hadi ametsetan!*
- *Arraio demonioak!*
- *Arraio zorrizu zikina! Zertara etorri haiz bona, bazterrak nabastera?*
- *Ez diat ikusi hi bezalako gizon milindverik inoiz!, ikas ezak denetarik jaten, arraio linbresa!*
- *Deabru abalkegabea!*, hobe luke isilik egon!
- *Deabru akala!* Non dituk indarrak hik?
- *Deabru ergela!*
- *Deabru kakazu zikina!*, hoa hemendik bistatik, bertzenaz zanpatuko haut burutik beheiti makila honekin!
- *Deabru lepamebea*, hoa hemendik hire tokira!
- *Iduri dik to, pagatu behar zaiola hitz egiteagatik! Deabru muturluzea!*
- «*Deabru kaka mokordoa*» (Estornés 1985: 60).
- *Debru frantximent lizuna* hail hementik orai berian. Alaintso, norekin uste duk hintzala? (Manezaundi 1990: 34)
- *Alo, debru erhoak*, nahi duzea ixilik eta geldirik egon? (Manezaundi 1990: 46)
- *Debru emazteak!* Zoin ausartak diren zombait. (Manezaundi 1990: 86)
- *Debru sorginak!* Badakite, ba, ibiltzian eta belhauna aitzinatuzian, buluzia agertzen delarik, gizonak han finkatuko diela behakoa. (Manezaundi 1990: 243)

- **Debru pitauna!** *Nahi nitek, to, ikhusi hire kalipu eta bihotza ene lekhian izan bahintz gain hartan.* (Manezaundi 1990: 94)
- *Hori, ximino haren itzuliphurdiak eta lasterkak, soldado soinekoekin jauntzia, xixpa bat bizkarrarian.* **Debru apho tresna irringarria!** (Manezaundi 1990: 91)
- **Debru zirtzila!** *Badik usaia lehen ere: Ene astoa ezin baitu ikusi* (Larzabal 1991: 133)
- **Debru kamartza zizta!**... *Hortako hobe hitake ba, bi!* (Larzabal 1991: 288)
- **Demonio arraioa!**
- *A demonio belarriaundia bi!*
- *A demonio zerria!*
- **Demonio iskixua,** *hago isilik!*
- **Demonio txoro ergela,** *bi!*
- **Demonio satitsua berriz!**
- **Demonio txatxua berriz!** *Euria zalapartaka eta hik leihoa irekirik utzi!*
Ederki zegok!
- **Demonio zorrizua,** *nola igo da goiti!*
- *Hau demonio astazakila!*
- *Zer fundamentu eginen duzu ba zuk, demonio kaiku zepela!*
- «**Demonio beltza,** *harrapatzen babaut!*» (Arana 2003: 79)
- «*Egarria edukiko hik, egarria “Edan ezak demonio tontoa!” esan zion zakur-
rrari*» (Perurena 1996: 278)
- **Demonio mutur zikiña,** *ik ere oinbeste jakin!* (Muxika 1996: 90)
- **Demontre alua!** *Egon hadi isilik!*
- **Demontre ergela!**

2.5. Mailakatzaila

Zenbaitetan *arrunt, oso, aski* mailakatzailen ordezkotzat har daitezke adizlagunari nolabaiteko maila edo intentsitatea emanaz (cf. *agudo aski joan zen etxetik*).

- **Agudo arraio** *joan zen etxetik!*
- **Aire demonio** *hoa hemendik bistatik!*
- **Agudo demonio** *martxa egin zuen bileratik!*
- **Fite deabru** *jin zen!*
- **Fite déurru** *jín zukán!* (Kamino & Salaberri 2007: 49)
- *Burdin guria ukitu zuenean azkar demontre kendu zuen, bai, eskua!*
- **Usu ostia** *aienatu zen handik!*

2.6. Izenlaguna

Hauetako zenbait hitzek, esaterako, *kristo, ostia* eta *ostra* sakreek, izenlagun moduan erabiltzen direnean ‘ikaragarria, izugarria, galanta, handia’, ‘ederra, polita, ona’ esanahia hartzen dute, ondoko adibideek erakusten duten bezala:

- **Kristoren etxea** *dute herrian!*
- **Jesukristoren gezurrak** *esaten ditu mutiko horrek!*
- **Ostiaren kotxea** *erosi du Jonek!*
- **Ostiaren ziztuan** *igaro da!*
- **Ostraren arrazoiak** *botatzen ditik horrek!*
- **Ostraren barrabilak** *behar dituk hori egiteko!*

2.7. Bestelakoak

Gainerakoak, edo ez dira aurreko puntuan aipatu dugun modu honetan erabiltzen, edo erabiltzen direnean beste zentzu bat hartzen dute:

- *Arraioaren umea, ez ote da sekulan isilduko!*
- *Demonioaren arraioak!*
- *Nausiak, haurraren ondotik: ago, ago!... Debrien mutiko txarra!* (Duny-Pétre 1996: 65)
- *... baratxian zerba, haren ondoan perexila, Ago ixil-ixila, debrien xirtxila!* (Duny-Pétre 1996: 126)
- *Debruén mozkor tzarrak zuek!* (Larzabal 1991: 123)
- *Bakea emazu zuen tetelekeria eta tresna zikinekin... Debruén basak! Beharrik dut osagarri azkarra!* (Larzabal 1991: 179)
- *Debruén urdeak, ez othe dut bada oraikoan enea hilen!* (Saint-Pierre “Antsuberro” 1998: 63)
- *Debrien bisaia! Hau pollita dugu?* (Lafitte 1982: 101)
- *Debruén figurak! Gure gaberako lagunak ditugularik, ez da errana ez dudala lepoa bati bihurtuko, tokia hustu baino lehen* (Saint-Pierre “Antsuberro” 1998: 158)
- *Debrien arima, Joanes (dio batek), egundaino ez nitek sinetsi bazirela holako zezen errabiatuak* (Manezaundi 1990: 339)
- *Debrien arima! Urde kaskoin tzar hura ene eskien artean banu, itho nezakek, to!* (Manezaundi 1990: 47)
- *Debrien bisaia! Mundu madarikatu eta iguingarri hortan bano goxoago bizi nuk, to, artho jorratzen!* (Manezaundi 1990: 71)
- *Debrien bisaia! Ze bustialdia jasan nien!* (Manezaundi 1990: 87)
- *Ai!... Ausiki egin daitak... Debruén urdia!... Agian ez da errabiatua!* (Larzabal 1991: 172)
- *Ez ziren lanik gabe amak; ez eta, demuntren dela, jaun mera ere; hainbertze emazteren gobernatzea, karatxo, zer lana!* (Etxepare medikua 1985: 275)
- *Debruén dela, bizi da, bizi oraino lana* (Saint-Pierre “Antsuberro” 1998: 88)
- *Debriek sar badakio!* (Manezaundi 1990: 27)
- *Debriek sar dakio! Ez litekek ase gure phentzatakoeekin, dio Pellok* (Manezaundi 1990: 57)
- *Deurria sar dákjon!* (Kamino & Salaberri 2007: 48; ikus *déurru* sarrera)
- *Orai artio iretsiak ezin lixerituz, leher egin beharko du, debruak ez badu!* (Saint-Pierre “Antsuberro” 1998: 74)

2.8. Alderaketa

Orain arte azaldu ditugun irain-hitz hauek, elkarrekin alderatuz, badituzte ezagun batzuk komunak dituztenak eta beste batzuk elkarrengandik desberdintzen dituztenak. Ondoko koadroan laburbiltzen dugu zein den birao-hitza eta nolako erabilera duen.

Aztergai ditugun irain-hitzen arteko alderaketa

	Harridura	Izenondoa	Galdetzai- leekin	Indar- garria	Mailaka- tzailea	Izenlaguna
Arraio	+	+	+	+	+	–
Deabru	+	+	+	+	+	–
Demontre(s)	+	–	+	+	+	–
Kristo	+	–	+	–	–	+
Mirakulu	+	–	+	–	–	–
Ostia(s)	+	+	+	–	+	+
Ostra(s)	+	+	+	–	+	+
Puñeta(s)	+	–	+	–	–	–

Aipatutako hitz guztiek bi ezaugarri dituzte berdinak (goitik beheiti begiraturaz): 1) harriduretako erabiltzen direla, eta 2) galdetzai-leekin ager daitezkeela. Izenlagun gisa ‘ederra, handia, ona, polita...’ zentzuarekin ibiltzen direnak hiru hitz dira: *kristo*, *ostia* eta *ostra*. Indargarritako, aldiz, *arraio*, *deabru* eta *demontre*; eta mailakatzailatzat, azken hauetaz gain, *ostia* eta *ostra* hitzak ere bai.

Beste aldetik, oraingoa zeharka begiraturaz, ikus daiteke *arraio* eta *deabru* hitzak alde batetik, eta *ostia(s)* eta *ostra(s)* hitzak beste aldetik, testuinguru beretan erabiltzen direla; lehenengoak izenlagunaren funtzioan ez gainerako guztietan, eta bigarrenak indargarri ez beste guztietan. *Mirakulu* eta *puñeta(s)* hitzak dira harriduretan eta galdetzai-leekin soilik agertzen direnak. Eta azkenik, *demontre* hitza *arraio* eta *deabru*-ren parekoa dugu, baina beste horien kasuan ez bezala, ez dugu izenondotako aurkitzen.

3. Deklinabide-kasu hautsiez

Beste edozein gauza baino lehen, kasu-marka “haustea” —zer den berehala azalduko dugu— aukerako zerbait dela ematen duenez, ager ditzagun lehenbizi egoerak eta gero iritsiko gara ondorioetara.

3.1. Deklinabide-kasu hautsiak¹

Hizkuntzaren egiturari erreparatzen badiogu seguruenik alderdirik interesgarriena honako hau dugu. Labur eta argi erakusteko, ondoko esaldi hau: *nondik etorri ote da?*, beste esaldi honekin alderatuz gero: *non arraiotik etorri ote da?*, ikus daiteke

¹ Lan honetan alde batera uzten dira, esaterako, *-xe* indartzai-leekin suertatzen diren kasu hautsiak (cf. *hemengoxe* vs. *hementseko*, *horkoxe* vs. *hortseko*, *henendixe* vs. *hementsetik*, *hone-laxeko* vs. *hone-laxeko*...), bai eta *-tsu* “gutxigoraberasuna” adierazten duen atzikiarekin gertatzen direnak ere (cf. *parekotsu* vs. *paretsuko*, *berdintsutik*, *noiztsuko*, *antzetsura*...).

lehenengo esaldiko galdetzaila bigarrenean banandu, zatitu, hautsi egin dela, alde batetik *non* gelditu delarik aieka batean, bakarrik, eta bestetik *-tik* kasu atzizkia *arraio* hitzak hartu duelarik. Gertakari honi —eta ikusiko ditugun beste antzekoei— deitu diogu deklinabide-kasu hautsia, nolabait bi zatitan banatzen edo hausten delako.

Terminologia dela eta, gertakari hau izendatzeko zalantzan egon gara *banandua* edo *hautsia* hitza erabili. Esanahiari begiratu, zerbait hausten denean nonahitik edo nolanahi hausten da (edalontzi bat, esaterako), baina banantzen denean, banandutako zatiek beren hasierako edo jatorrizko nolabaiteko nortasuna izaten jarraitzen dute (gure kasuan, alde batetik galdetzaila eta bestetik deklinabide-kasu atzizkia); honenbestez, zuzenago iruditzen zaigu *banandua* terminoa erabiltzea *hautsia* baino. Irizpide honi jarraituz *izen sintagma banandua*z hitz egiten genuen beste lan batean (Zubiri 2000). Baina bereziki azken urteotako tradizioari begiratu, badirudi *hautsia* terminoa erabiliagoa izan dela. Esaterako, hizkuntzalaritzan Dixonek (1994) *ergatibitate hautsia* deitzen dio, Huartek ere (2007), Dixoni jarraituz, *ergatibitate hautsia* erabiltzen du, eta Hidalgo (2002), berriz, *erlatibo hautsiez* mintzo da; literaturgintzan ere erabili izan da hitz hau eta, adibidez, Mujikak (1975), ez oraintxe, *Zortziko hautsiak* izenburua paratu zion bere poesia-liburu bati. Badirudi, bestalde, *hautsi* hitza sarkorragoa, irudikagarriagoa dela *banandu* hitza baino.

Hortaz, honengatik guztiarengatik, *hautsia* hitzaren alde lerratu gara eta *deklinabide-kasu hautsiak* izena erabiltzea erabaki dugu.

Baina deklinabide-kasuez hitz egiten dugunean, argitu behar dugu zein kasuz ari garen. Horretarako, aipagai ditugun irain-hitzak aintzakotzat hartuz, kasuz kasuko adibideak emanez joanen gara.

Absolutiboa

Kasu-marka \emptyset denez ezin da argi ikusi zinetan kasu-marka hautsirik baden edo ez (cf. *zer arraio \emptyset gertatu da?*; ikus adibide gehiago 2.3. puntuan).

Ergatiboa

- *Nor arraiok egin du hori!*
- *Nor arraiok egin ote du hori?*
- *Nor arraiok atera ote du zalaparta hori dena?*
- *Zein demontrek hautsi ote du kristala?*
- *Zein kristok bultzatu ote du hori sekta horretan sartzera?*
- *Badakit zein ostiak egin duen lan hau!*
- *Zein ostrak egin ote du pareta hain okerra?*
- *Zein puñetak egin dio ba horrelako alukeria?*

Datiboa

- *Nor arraiori eman diozu zaplastekoa?*
- *Zein arraiori eman ote dio honek dirua?*
- *Zein demotreri galdu ote zaio kartera?*
- *Nor ostiari tokatu ote zaio loteria?*
- *Zein ostrari pasatu zaio ba hori?*
- *Zein puñetari ikusi dio honek horrelako jostailua?*

Soziatiboa

- *Nor arraiorekin joan ote da?*
- *Zein arraiorekin ibili ote da neska hau goizaldera arte?*
- *Nor demontrekin hitz egiten ote du dena hain ongi ateratzeko?*
- *Zein kristorekin sartu ote da mutiko hau?*
- *Zein ostiarekin alde egiten ote du etxetik?*
- *Nor ostrarekin etorri ote nintzen ni festa haietatik?*
- *Zein puñetarekin egiten zenuen lan garai hartan?*

Genitiboa

- *Nor arraiorenak ote dira giltza hauek?*
- *Zein arraiorenak ote dira galtza hauek?*
- *Nor demontrerena ote da eskularru hau?*
- *Zein kristorena izanen ote da letra kaxkar hau?*
- *Zein ostiarena da traban dagoen kotxe hori?*
- *Zein ostrarena izanen ote da bankuaren gainean dagoen motxila?*
- *Horko jertse hori zein puñetarena ote da?*

Ohartu genitiboaren kasu-marka *-(r)en* den arren, adibide guztiak artikulatu itzatsiarekin (eta behar denean pluralgilearekin) doazela. Horiek dira erabilerarik ohikoenak. Baina zailagoa da zuzen dauden edo ez zehaztea izenlaguntzat, beste izen baten laguntzarekin, erabiltzen direnean. Badirudi posible dela ondokoak bezalako esaldiak ontzat hartzea, nahiz eta askoz ere erabilera urriago eta bakanagoa izan (cf. ikus halaber leku genitiboarekin gertatzen dena).

- *Nor arraioren giltzak ote dira hauek?*
- *Nor demontrearen kotxea ote da hor traban dagoena?*

Garbi dagoena da *kristo*, *ostia* eta *ostra* irain-hitzekin ezin direla horrelako egiturak erabili, segur aski, 2.6. puntuan ikusi dugun bezala, izenlaguntako ibiltzen direnean beste esanahi bat hartzen dutelako. Ikus ondoko adibideak:

- **Nor kristoren letra izanen ote da hau?*
- **Nor ostiaren kotxea da honako hau?*
- **Nor ostraren abarkak dira horiek?*

Destinatiboa

- *Nor arraiorentzat egin behar duk lan hori?*
- *Nor demontrearentzat erosi dituzu hainbeste goxoki?*
- *Eta izenik gabeko gutun hauek nor kristorentzat ote dira?*
- *Zein ostiarentzat ote ditu trapu zahar horiek?*
- *Zein ostrarentzat ote dira isilpean erosi dituen loreak?*
- *Nor puñetarentzat dira ba laudorio horiek denak?*

Inesiboa

- *Non arraio dago Mikel!*
- *Non demontre sartu dira denak?*

- *Non kristo ote daude nire zapatak?*
- *Non ostia ibili ote da mutiko hau horrela arropa guztia zikintzeko?*
- *Aluita hori, non ostra gorde ote da?*
- *Non puñeta sartu dut ba nik boligrafoa?*

Kontuan izan, orain arte ikusi ditugun kasu guztietan galdetzaila haustea posible bada ere, kasu honetan irain-hitzek ez dutela kasu markarik hartzen eta ez dutela, era berean, onartzen:

- **Non arraion dago?*
- **Non ostian egon ote da?*

Ablatiboa

- *Non arraiotik etorri ote da?*
- *Non demontretik sartu ote da azeria oilategira?*
- *Non kristotik heldu haiz ordu hauetan?*
- *Non ostiatik azaldu da ero hau!*
- *Non ostratik sartu du honek txanpona sakelari?*
- *Non puñetatik atera du azti horrek untxia?*

Leku genitiboa

- *Non arraiokoak ote dira turista horiek?*
- *Non arraiokoa da ba atzoko dantza-taldea?*
- *Non demontrekoak dira antxoak hauek?*
- *Non kristokoa da fruitu arraro hau?*
- *Non ostiakoak dira motorrari kendu dizkiodan pieza hauek?*
- *Non ostrakoa da ba Oihan, hemengoa ez bada?*
- *Non puñeta(se)koa da ba, orduan, bananarik hoberena?*

Beste genitiboarekin gertatzen den bezala, lekuzko honekin ere artikulua —eta behar denean, pluralgilea— agertzen da kasu-atzizkiari lotua. Ez dirudi ondoko erabilera hauek gaizki daudenik, baina beste genitiboaren kasuan gertatzen den bezala, artikuluekin (edota pluralgilearekin) doazen esaldiak baino ez-ohikoagoak direla iruditzen zaigu:

- *Non kristoko atsoak dira ba orduan?*
- *Non ostiako dantzariak dira ba?*

Adlatiboa

- *Nora arraio(ra) joan ote dira nire lagunak?*
- *Nora demontre(ra) abiatu ote dira horrelako ziztuan?*
- *Nora kristo(ra) ote doaz halako abiaduran?*
- *Nora ostia(ra) bidali duzue, ba, gutuna?*
- *Nora ostra(ra) eramán ote ditu mutiko honek nire zapatak?*
- *Nora puñeta(ra) sartu da ba pilota?*

Deklinabide-kasu hau dela eta, ohartu parentesi artean paratu dugula atzizkia. Honekin adierazi nahi dugu kasu-marka birao-hitzean paratzea hautazkoa dela;

zenbaitetan erabil daiteke eta beste zenbaitetan ez, hiztunen arabera. Erabiltzen ez denean, inesiboak bezalaxe jokatzan du, hau da, kasu-marka galdetzailean bakarrean agertzen da, edo beste modu batera esanez, ez da kasu-marka hautsirik suertatzen. Baina erabiltzen denean, kasu berezitzat har daiteke, zeren bi alditan errepikatzen baita kasu-marka: galdetzailean eta irain-hitzean; orduan, berez, ezin geniezaioke kasu hautsia deitu.

Bestalde, badu kasu honek beste aldaera bitxi samarra. Zenbait hiztunentzat onargarriak izanen dira, apika, ondoko adibideak, nahiz guretzat zalantzazkoak diren:

- ?? *Non arraiora joan ote dira?*
- ?? *Non ostiara eraman dute nire kotxea?*

Eta gure zalantzak areagotu egiten dira muga adlatiboan, gutxienez hiru aukera baititugu:

- *Nora arraioraino iritsi ote da bota duzun harria?*
- ?? *Noraino arraioraino joan ote da?*
- ?? *Non arraioraino ailegatu zara ba?*

Aipatutako lehenbiziko adibidean, galdetzaileak kasu-markaren zati bat hartzen du (adlatiboarena) eta irain-hitziari kasu-marka osoa eransten zaio. Bigarren adibidean, galdetzailean eta irain-hitzean errepikatzen da kasu-marka ber-bera (adlatiboan gertatzen den bezala). Eta azkenekoan, kasu desberdinak nahasten dira.

Motibatiboa

- *Zer arraiorengatik hartu ote du su etxeak?*
- *Arrunt berandu da jada, eta zer demontrengatik ez dira etortzen?*
- *Ez dakit zer kristogatik ez duen arrankatzen kotxe honek, bateria berria izaki eta!*
- *Zer kristorengatik egin ote du hori?*
- *Zer ostiarengatik ez haiz alkatetako aurkeztu?*
- *Zer ostragatik ez du ematen, orduan, aurpegia?*

Segidan aipatuko ditugun adibideak orain arte eman ditugun kasuen barrenean sar badaitezke ere, bereiz agertzea erabaki dugu beste multzo batean. Azaldu nahi dugun multzo honetan *zertan*, *zertara*, *zerta(ra)ko* eta *zertatik* galdetzaileei dagozkien kasu hautsiak sartzen dira. Horrela egiteko arrazoia zera da, kasu-atzizkia ez ezik *-ta*-artzikia ere berekin batera garraiatzen duela birao-hitzak.

Zertan

- *Zer arraiotan zabilzate horko zubaitz guztiak moztan?*
- *Zer demontretan ari zara?*
- *Zer kristotan ari ote ziren han, ilunbetan?*
- *Zer kristotan sartu ote da oraingo honetan?*
- *Zer ostiatan ari ote da agure hori?*
- *Baina mutil horiek zer ostratan sartu ote dira oraingo honetan?*
- *Jakinen banu zer puñetatan ibili diren!*

Zertara

- *Zer arraiotara sartu behar du Beñatek hor...* (Izagirre 2002: 72)
- *Zer demontretara hurbildu da hainbeste halako koskaren ertzera?*
- *Itxura horrekin zer kristotara joan ote da hara?*
- *Zer ostiatara doa dagoeneko diskotekara?*
- *Zer ostratara joan da eguzkitara, komeni ez eta!*
- *Zer puñetatara zoaz orain kalera?*

Zerta(ra)ko

- *Amaiak zer arraiotarako gonbidatu du Felix?*
- *Zer demontretako balio du txanpon txar honek?*
- *Zer kristotarako ote da tramankulu hau?*
- *Eman egin dik? Izor hadi! Zer ostiatako hurbildu haiz beregana?*
- *Jonek zer ostratako ote du plastiko zar zikin hau!*
- *Zer puñetatarako hasi da erretzen umemukizu hori?*

Zertatik

- *Zer arraiotatik zatozte tenore honetan?*
- *Baina zer ostiatatik heldu zarete orain?*

3.2. Deklinabide-kasu hautsia erakusten ez duten adibideak

Dena dela, mintzagai ditugun irain-hitz guztiak aintzat hartzen baditugu, esan behar da *deabru* eta *mirakulu* hitzek —bereziki Iparraldean erabitzen direnek— ez dutela kasu hautsirik onartzen.

- *Non deabru daude!*
- *Nongoa deabru ote da neska hori!*
- *Nora deabru doa orain!*
- *Zertan deabru ari ote da!*
- *Zergatik deabru joan behar zuen teilatura?* (Landart 1999: 21)
- *Nork mirakulu behar ditu gozatu hainbertze gerezi?* (Saint-Pierre “Antsuberro” 1998: 134)
- *Non mirakulu ote dago?*
- *Ez da ezagun krixtorik. Nun mirakulu dire?* (Saint-Pierre “Antsuberro” 1998: 59)
- *Nora mirakulu iritsiko ote gara?*
- *Nuat miakulu dua hori?* (Kamino & Salaberri 2007: 137)

Aitortu behar da, halaber, egitura mota hauetan ez direla beti deklinabide-atzizki hautsiak kausitzen, eta hautsi gabeko formak ere badirela.

- *Nork arraio egin du hau?*
- *Nork demontre hartu du hemendik boligrafoa?* (Jaió 2007: 9)
- *Zeinek ostia hartu ote du nire liburua?*
- *Nori arraio utzi ote dio ume honek bere jostailua?*
- *Norat arraio joan haiz metaziri eske?*
- *Nora kristo hoa motel!*

- *Hemen hiru bide dira. Nondik arraio joan ote da?*
 — *Bainan, nondik demuntre ezagutzen ahal nu asto debru horrek?* (Mane-
 zaundi 1990: 58)

3.3. Ondorioak

Orain arte azalduakoa laburtuz, hasteko esan behar dugu, 3. atalaren aitzinean aipatu dugun bezala, forma hautsien auzi hau aukerakoa dela kasurik gehienetan, nahiz eta guk ahaleginik gehiena hautsitako formak erakusten egin dugun (cf. *nor arraiok vs. nork arraio, nor demontrek vs. nork demontre*).

Bereziki Iparraldean erabiltzen diren *deabru* eta *mirakulu* hitzek ez dute aldaera hautsirik onartzen (cf. *nork deabru, nork mirakulu, nondik deabru, nondik mirakulu*).

Hausten diren formak direla eta, erabilerari dagokionez, badirudi zenbait aldaera hautsi askotaz erabiliagoak direla beren pareko hautsigabekoak baino (cf. *non kristotik/nondik kristo, zer arraiotara/zertara arraio...*).

Deklinatzen diren galdetzaile guztiekin ager daitezke forma hautsiak (cf. *nor arraiok, nor arraiori, nor arraiorentzat, nor arraiorekin, non arraiotik, non arraiokoa...*). Galdetzaileen barnean sartu ditugu, baita ere, *zertan* eta bere kideak (cf. *zer arraiotan, zer arraiotara, zer arraiotako, zer arraiotatik*), kontuan hartuta *-ta-* + kasuatzizkia hartzen dutela. Salbuespen bakarrak lekuzko bi kasu dira: *inesiboa* eta *adlatiboa* (muga *adlatiboa* azken honen barrenean sartu dugu); lehenbizikoan ez da forma hautsirik agertzen (cf. *non arraio*), eta bigarrean bi aukera daude: alde batetik, hautsigabeko forma erabil daiteke (cf. *nora arraio*), edo beste aldetik, kasu-marka galdetzailean eta irain-hitzean, bietan, ager dakiguke (cf. *nora arraiora*). Zalantzakoa da kasu desberdinak nahasten dituzten aldaerak (cf. *??non arraiora*).

Azkenik, eman ditugun adibideak ikusita, esan behar da hautsitako formak galdetzaileekin eta aipatutako irain-hitzeekin baizik ez direla agertzen. Beraz, zuzenago dirudi ‘deklinabide-kasu hautsiak’ erabiltzea baino ‘deklinatutako galdetzaile hautsiak’ ibiltzea, hortara, *zer arraiotan* eta hauen modukoak horren pean egokiro sailkatuko liriateke.

Bibliografia

- Agirre, Tx., 1966, *Garoa*, Arantzazuko Frantziskotar Argitaldaria, Oñati.
 Arana, A., 2003, *Zaraitzuko Hiztegia*, Nafarroako Gobernua, Alegia.
 Dixon, R. M. W., 1994, *Ergativity*, Cambridge U. P., Cambridge.
 Duny-Pétre, P., 1996, *Xirula-mirula*, Donibane Garazi.
 Estornés, J., 1985, “Zoilo’ren uzta. La cosecha de Zoilo”, *FLV* 45, 31-93.
 Etxepare, J., 1985, *Jean Etxepare Mirikuaren (1877-1935) Idazlanak. II Medikusolas*, P. Charritzonek paratu edizioa, Elkar, Donostia.
 Hidalgo, V., 2002, “Erlatibo hautsiak. Izen ardatzaren eskuin hedatzen diren erlatiboak euskaraz (I)”, *FLV* 89, 27-80.
 Huarte, M., 2007, *Ergatiboaren jabekuntza: ikerketa experimental bat eta beraren emaitzak*, Doktorego tesia, EHU, Gasteiz.
 Izagirre, K., 2002, *Metxa esaten dioten agirretar baten ibili herrenak*, Elkar, Donostia.
 Jaio, K., 2007, “Zero akats”, *Administrazioa euskaraz IVAP*, 56.

- Kamino, P. & Salaberri, P., 2007, *Luzaideko euskararen hiztegia*, Nafarroako Gobernuak & Euskaltzaindia, Mendaur bilduma, Iruñea-Bilbo.
- Lafitte, P. [P. Iturralde], 1982, *Murtuts eta bertze...*, Elkar, Lizarra.
- Landart, D., 1999, *Anaiaren azken hitzak*, Elkarlanean, Donostia.
- Larzabal, P., 1991, *Piarres Larzabalen Idazlanak I. Etxahun eta...*, P. Charritonek paratu argitalpena, Elkar, Donostia.
- Manezaundi, 1990, *Artikulu bilduma*, R. M. Pagolak prestatu argitalpena, Euskal Editoreen Elkarteak & Eusko Jaurlaritza, Klasikoak 41, Bilbo.
- Mujika, L. M., 1975, *Zortziko hautsiak. Barren ibarrak*, Kriselu, Donostia.
- Muxika, T., 1996, *Errekaldeko intxaurraren itzala*, Auspoa 235, Oartzun.
- Perurena, P., 1996, *Leitzako Errege-erreginak*, Euskaltzaindia & Bilbao-Bizkaia Kutxa, Bilbo.
- Saint-Pierre, J. «Antsuberro», 1998, *14eko Gerla Handia*, P. Charritonek paratu argitalpena, Klasikoak 85, Euskal Editoreen Elkarteak, Donostia.
- Salaberri, P. & Zubiri, J. J., 2007, *Biraoak. Nafarroan bilduak*, Pamiela, Iruñea.
- Salaberria, S., 1997, *Sagardotegiak*, Auspoa 247, Oartzun.
- Zubiri, J. J., 2000, "Izen sintagmaren egitura determinazioaren arabera", *FLV* 85, 367-403.